

אלא שההיסטוריה איננה מתחשבת בציפיות. צאצאי יוסף, שבט אפרים ושבט מנשה, נעלמו מדפי ההיסטוריה עם חורבן ממלכת ישראל בשנת 722 לפני הספירה, ואילו צאצאי יהודה, מדוד ואילך, נעשו מלכים. שבט יהודה שרד גם לאחר חורבן ממלכת יהודה וגלות בבל, וכולנו נושאים את שמו, שהרי אנו קרויים יהודים. פרשת השבוע שלנו, פרשת ויגש, מסבירה במה זכה יהודה.

כבר בפרשת השבוע שעבר, פרשת מקץ, התחלנו לראות את סגולות המנהיגות של יהודה. יעקב-ישראל וצאצאיו בארץ כנען הגיעו למבוי סתום. הם נזקקו נואשות לאוכל, אבל ידעו שהמשנה למלך מצרים עומד על כך שיביאו איתם את בנימין, ויעקב סירב להיפרד מבנו הצעיר. יוסף, בנה בכורה של אשתו האהובה רחל, כבר אבד לו, והוא לא יסתכן במשלוח הבן הנותר אל הלא נודע. ראובן, שכבר התוודענו לאופיו הבלתי יציב, הציע לאביו הצעה אבסורדית: "אֶת שְׁנֵי בְנֵי תָמִית אִם לֹא אֶבְיָאֲנֹו אֵלֶיךָ. תִּנָּה אֹתוֹ עַל יְדֵי וְאֲנִי אֲשִׁיכְנֹו אֵלֶיךָ" (בראשית מב, לז). בסוף היה זה יהודה אשר בסמכותו השקטה – "אֲנֹכִי אֶעְרְבְנֹו; מִיְדֵי תִבְקָשׁוּ אִם לֹא הִבֵּיאתִיו אֵלֶיךָ" (מג, ט) – שכנע את יעקב לאפשר לבנימין ללכת איתם.

ועתה, בשעה שהאחים מנסים לעזוב את מצרים ולחזור הביתה, הסיטת התממש. בנימין נתפס וגביע הכסף של המשנה למלך באמתחתו. שליחו הבכיר של יוסף גוזר את דינו: בנימין יחזק כעבד. שאר האחים חופשיים. בנקודה זו ניגש יהודה ונושא נאום המשנה את ההיסטוריה. הוא מדבר ברהיטות על אביו של אביהם מאז אבד לו אחד מבניה של רחל. אם יאבד את בנה

פרשת
ויגש

המנהיג הבלתי צפוי

נכחתי פעם באירוע שבו התבקש היסטוריון האסלאם הגדול ברנרד לואיס לחזות את מהלך האירועים במזרח התיכון. הוא השיב, "אני היסטוריון, כך שאני יכול לחזות רק את העבר. יותר מזה, אני היסטוריון בגמלאות, אז אפילו העבר שלי הוא כבר פאסה". תחזיות בענייניהם של בני אדם חיים ונושמים אינן בגדר האפשר, משום שבני האדם חופשיים ומשום שאין דרך לדעת מראש איך יגיב אדם לאתגרים הגדולים שחיו יזמנו לו.

אם יש דבר אחד שנראה ברור לאורך השליש האחרון של ספר בראשית – הרי הוא שיוסף יופיע לעינינו כמנהיג בהתגלמותו. הוא הדמות המרכזית בסיפור, וכל הסיפור מושך לכיוון הזה: הן חלומותיו, הן התמורות החדות במהלך חייו. מנגד, המועד הבלתי סביר מכולם למנהיגות הוא יהודה. הרי יהודה הוא האיש שהציע למכור את יוסף לעבד (בראשית לז, כו-כז), האיש שלאחר מכן נפרד מאחיו, חי בין הכנענים, התחתן עם אחת מהם, איבד שניים מבניו שמתו בעוונם, ובא על אישה שהוא חשב לזונה. הפרק שהמעללים הללו מסופרים בו מתחיל במילים "וַיְהִי בְּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו" (בראשית לח, א). המפרשים אומרים שהכוונה לירידה מוסרית.

האחר, ימות מצער. אני, אומר יהודה, ערב באופן אישי לשובו בשלום. והוא חותם:

וְעַתָּה יֵשֶׁב נָא עִבְדְּךָ תַּחַת הַנֶּעֶר עִבְדְּ לַאֲדֹנִי, וְהַנֶּעֶר יַעַל עִם אָחִיו. כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנֶּעֶר אֵינְנוּ אִתִּי? פֶּן אֶרְאֶה בָּרַע אֲשֶׁר יַמְצֵא אֶת אָבִי (בראשית מד, לג-לד).

אך סיים יהודה את דבריו ויוסף, מוצף ברגש, חשף את זהותו. הדרמה המסועפת הגיעה לידי סיגור. מה קורה כאן, ומה בין זה לבין מנהיגות?

חז"ל ניסחו עיקרון: "מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין".¹ הם הביאו ראיה מנבואת ישעיהו: "שְׁלוֹם לְרַחוּק וְלִקְרוֹב" (ישעיה נז, יט): הרחוק, החוטא שחזר בתשובה, בא בפסוק לפני הקרוב, הצדיק התמים. אולם ברור למדי שהמקור האמיתי הוא סיפור יוסף ויהודה. יוסף מוכר במסורת כ"יוסף הצדיק".² יהודה הוא, כפי שנראה מיד, חוזר בתשובה. יוסף נעשה "משנה למלך" – ואילו יהודה נעשה אביהם של מלכים. מכאן שבעלי תשובה עומדים במקום שאפילו צדיקים גמורים אינם עומדים בו.

יהודה הוא האיש הראשון בתורה שענה על הגדרתו של "חוזר בתשובה גמורה" על פי הרמב"ם: "זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשות, ופירש ולא עשה מפני התשובה".³ שנים רבות קודם לכן, יהודה היה האחראי למכירת יוסף לעבד:

וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אָחִיו, "מֶה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ? לָכֵן וְנִמְכְּרֵנוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וַיִּדְּנוּ אֶל

תְּהִי בּוֹ כִּי אָחִינוּ בְּשָׁרְנוּ הוּא". וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו (בראשית לז, כו-כז).

והנה עכשיו "בא לידו דבר שעבר בו", כלומר חזרה הזדמנות דומה למכירת אחיו, בן רחל, לעבדות – הפעם בנימין. ויהודה התגבר. הוא פירש ולא עשה כבעבר, מפני התשובה. הוא אף נידב את עצמו: "יֵשֶׁב נָא עִבְדְּךָ תַּחַת הַנֶּעֶר עִבְדְּ לַאֲדֹנִי, וְהַנֶּעֶר יַעַל עִם אָחִיו". זוהי תשובה גמורה, והיא אשר דרכנה את יוסף להתגלות בפני אחיו ולסלוח להם.

התורה רמזה כבר קודם על השינוי באופיו של יהודה. לאחר שהאשים את כלתו תמר שהרתה לזנונים, עימתה אותו תמר עם העובדות העולות מהמשכון שהשאיר אצלה: שהוא עצמו אבי הילד. יהודה הודה מיד: "צָדִיקָה מְמֹנִי" (בראשית לח, כו). זו הפעם הראשונה בתורה שאנו רואים אדם המודה שחטא. אם יהודה היה ראשון החוזרים בתשובה, הנה תמר – אמו של פרץ, שמזרעו יצא דוד המלך – הייתה האחראית לכך.

אולי נרמז הדבר מראש כבר בשמו של יהודה. אמנם לאה אמו גזרה את שמו מהמילה "להודות" בהוראת "לומר תודה" ("וַתֹּאמֶר: הַפֶּעַם אוֹדָה אֶת ה'"). על כן קָרָאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה; בראשית כט, לה) – אך כידוע גם בחטא "מודים", ואת זאת עשה יהודה. הוידוי הוא, על פי הרמב"ם, לב מצוות התשובה.

מנהיגים טועים. זה סיכון מקצועי המובנה בתפקידם. מנהלים מצייתים לחוקים, אבל מנהיגים מוצאים את עצמם במצבים שאין חוקים המנחים כיצד לפעול בהם. האם להכריז מלחמה, שברור שאנשים ימותו בה, או להימנע מכך ולהסתכן

בכך שהאויב יצבור כוח וייצא לבסוף למלחמה שימותו בה אנשים רבים יותר? בדילמה הזו התחבט צ'מברליין ב-1939, ורק לאחר זמן אפשר היה לקבוע בבירור שהוא טעה וצ'רצ'יל צדק.

אבל מנהיגים הם גם בני אדם, והם עושים גם טעויות שאינן קשורות להיותם מנהיגים, אלא לחולשות אנושיות ולפיתויים אנושיים. התנהגותם המינית של ג'ון קנדי, ביל קלינטון ועוד מנהיגים רבים הייתה רחוקה משלמות. האם צריך הדבר להשפיע על האופן שבו אנו שופטים אותם כמנהיגים? היהדות גורסת שכן. נתן הנביא לא חס על המלך דוד כשחטא באשת איש. ועם זאת, היהדות מחשיבה גם את אשר קרה אחר כך.

החטא אינו חזות הכול. השאלה הקובעת, על פי התורה, היא האם חזרת בתשובה; האם הכרת בחטא והודית בו והשתננית. כפי שכתב הרב סולובייצ'יק, שני מלכי ישראל הראשונים, שאול ודוד, חטאו. בשניהם נזף נביא. שניהם אמרו "חַטָּאתִי" (שמ"א טו, כד; שמ"ב יב, יג). אך גורלם היה שונה בתכלית. שאול איבד את הכתר, דוד לא. הסיבה, כתב הרב, היא שדוד הודה מיד. שאול הסתבך בתירוצים לפני שהודה בחטאו.⁴

סיפוריהם של יהודה ושל צאצאו דוד מלמדים אותנו שהדבר המציין מנהיג אינו בהכרח צדיקות גמורה – אלא היכולת להודות בטעות, ללמוד ממנה ולצמוח מתוכה. יהודה שאנו פוגשים בתחילת הסיפור אינו יהודה שאנו פוגשים בסופו, כשם שמשנה שאנו פוגשים בסנה הבוער, משה המגמגם, ההססן, איננו הגיבור החיוני שאנו פוגשים בסופו, משה אשר "לֹא כָהֵתָה עֵינֹו וְלֹא נָס לַחֶה" (דברים לד, ז). מנהיג הוא אדם שעלול למעורר ואף ליפול, אך בקומו הוא נעשה ישר יותר, צנוע יותר ואמין יותר ממה שהיה לפני שמעורר.

שאלות לשולחן השבת:

- במה שונה תפיסת המנהיג ביהדות מהתפיסה החילונית המקובלת בארץ?
- האם אתם מעריכים אנשים על פי השגיאות שלהם, או על פי התגובות שלהם לשגיאות הללו?
- איך אנו יכולים ליישם בחיינו כיום את הרעיונות הללו בדבר התשובה?

- 1 ברכות לד ע"ב.
- 2 ראו מדרש תנחומא (בבב), נח, ד, ד"ה אלה, על פי נבואת עמוס (ב, ו) "עַל מִכְרָם בְּכֶסֶף צִדִּיק".
- 3 משנה תורה, הלכות תשובה ב, א.
- 4 יוסף דב סולובייצ'יק, "קול דודי דופק", בתוך איש האמונה, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשכ"ח.